

GÓLYA VENDÉGLŐ

BUDAPEST, VIII. KER. BÓKAY JÁNOS U. 34.

ÖRÖKSÉGI SZAKVÉLEMÉNY

Készítette:
Daragó László DLA
2021. október

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	2
I. Előzmények – örökségi jogállás	3
II. Az épület építéstörténete az annotált irodalomjegyzék, valamint a történeti térképek, és az épület vizsgálata alapján	4
II.a. Az írott források vizsgálata	4
II.b. A városrész vázlatos története	5
II.c. A térképek vizsgálatából leszűrhető következtetések	6
II.c. Az épület építéstörténete a források és a térképi vizsgálat alapján	12
II.d. Az épület külső vizsgálatából leszűrhető következtetések	14
III.a. Általános megállapítások.....	16

I. Előzmények – örökségi jogállás

A megbízást a kerület főépítészének közvetítésével kaptam. A dokumentáció célja, hogy a Budapest, VIII. ker., Bókay János út 34. sz. ház örökségi értékeit felmutassuk, és értékeljük esetleges védelme fényében:

- Név: Egykori Gólya vendéglő
- azonosító: -
- törzsszám: -
- védettség: nem áll műemléki védettség alatt
- jelleg: Építmény
- eredeti kategória: Lakóépület
- megye: Pest
- helység: Budapest
- cím: Bókay János u. 34.
- helyrajzi szám: 36228
- rövid leírás: Egykori lakóház, Gólya vendéglő

.....
Daragó László DLA

Okleveles építészmérnök

É-01-0806

Műemléki érték dokumentálására
jogosult szakértő

21-0309

II. Az épület építéstörténete az annotált irodalomjegyzék, valamint a történeti térképek, és az épület vizsgálata alapján

II.a. Az írott források vizsgálata

A kurrens történeti, építészeti és műemléki topográfiákat átfésülve

- Bagyirka Emil: A Józsefváros története 1873-1901 (Józsefvárosi Lexikon, 1970)
- Dr. Turányi Kornél: A Józsefváros története. I. 1718-1873. (1972)
- Dr. Turányi Kornél: A Józsefváros története. II. 1874-1900. (1974)
- Dr. Turányi Kornél: A Józsefváros története. III. 1901-1917. (1975)
- Tiszai Andor: A Józsefváros története IV. 1918-1919 (1975)
- Horváth Zoltán: Források Budapest múltjából II. 1893-1919 (1971)
- Zahár Ottó: A Józsefváros története V. 1919-1945 (1978)
- Pilinyi Péter: Józsefváros története 1718-1848 (1997)
- Pilinyi Péter: Józsefváros története 1849-1896 (1998)
- Pilinyi Péter: Józsefváros története 1897-1927 (2001)
- Adalékok Belső-Józsefváros történetéhez. Szerk.: Szabó-Pap Krisztina (1985)
- Déry Attila: Budapest építészeti topográfia 4. VIII. kerület – Józsefváros (2009)

c. könyveket és tanulmányokat. Közülük lényegében egyetlen mű közöl releváns információkat a ház történetéről: Déry Attila építészeti topográfiája. Eszerint a következő adatokat lehet tudni:

Helyrajzi szám: 36228

Korábbi címek: hrsz.: 7069 (1880)

Jelleg: zárt sorú

Emeletszám: 0 (földszintes)

Rendeltetés: lakóépület

Stílus: eklektikus

Épült: 1885 körül

Mivel azonban ő sem közöl forrásmegjelölést, az épület datálása és az építéstörténet tehát hiteles adatokkal nem alátámasztott, így maradnak az indirekt, hipotetikus módszerek.

II.b. A városrész vázlatos története

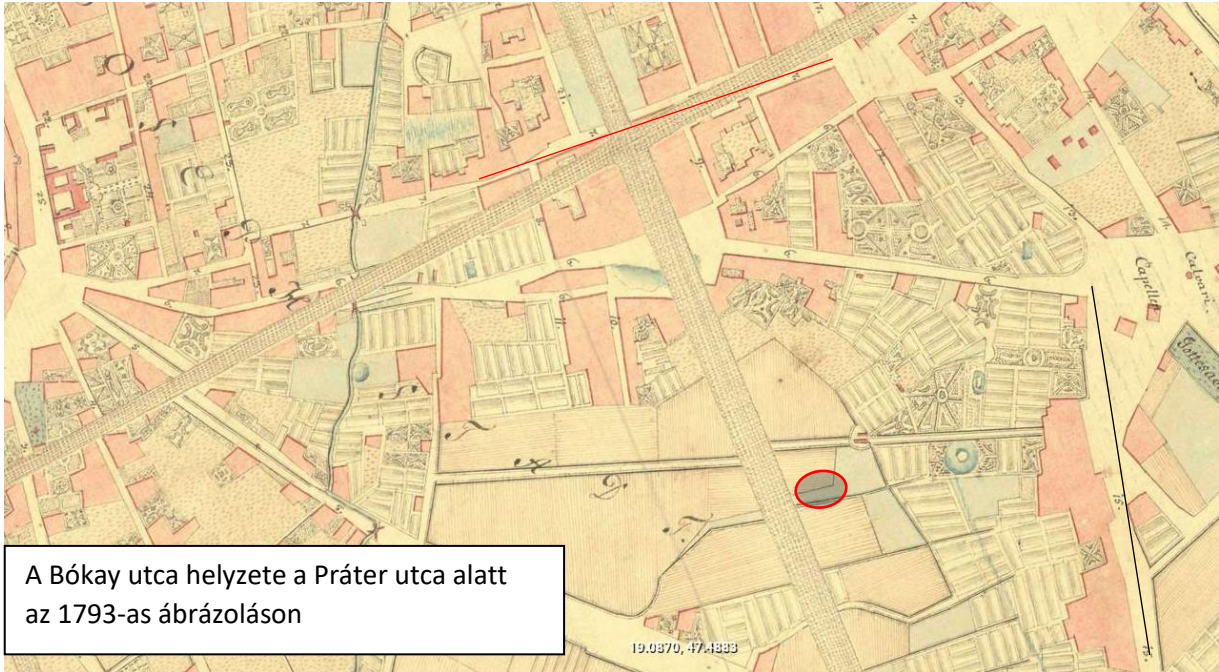
A városrész 1777-ben kapja nevét védőszentjéről és a trónörökösről. Ekkor még Ferencváros nem vált el a területtől, majd csak 1792-ben vélik önállóvá. Az 1775-ös térképen már láthatóak a pesti belvárosból sugarasan távozó utak (Kerepesi, Üllői, Baross) de már megtalálható néhány keresztutca is (Puskin, Szentkirályi, akkor: Öt pacsirta és Ősz utca). A Rákóczi szabadságharc után a mai Kiskörút és Nagykörút között keletkeztek az ún.: „alsó keretek” megkülönböztetésül a „felső keretek”-től, mely a Terézvárosban volt. Ezek néhány száz ölesek voltak és a belvárosi telkek tartozékának tekintették. Ezen kívül szántóföldek terültek el – így a mai Bókay utca környékén is. Ezen kívül majorok sora volt található – a mai Illés utca környékén. Ezek első telekkönyvezése 1718-ban történt meg. A keresztirányú utcák csak akkor jöttek létre, amikor a kerteket elkezdték felparcellázni. Az első házak a Szentkirályi utca vonalában jelennek meg először 1760 körül. Az első házak a XVIII. században szinte kivétel nélkül vályogból épültek és földszintesek voltak. A fejlődés igen dinamikus volt mert segítette a nagy országos főutak közelsége (Ország út, Kerepesi, Üllői), és a jó minőségű agyag fellelhetősége. Az 1838-as árvíz szinte teljesen elpusztította a városrészt, köszönhetően a gyenge építőanyagának, ugyanakkor helyet csinált a városrész megújulásának. Rendeletben írták elő bizonyos helyeken a kőből való építkezést és megindult a közművesítés. Hild József elkészítette az első szabályozási tervet, és ennek nyomán kialakult a belső Palota negyed, ahol az ország előkelőségei építettek városi palotákat – sokszor nagyméretű kertekkel a Kiskörút mellett létesült Nemzeti Múzeum környékén. A külső városrész sokáig megtartotta szinte falusias jellegét, amin gyökeres változást a kiegyezés után a Fővárosi Közmunkatanács tevékenysége hozott. A sugárút és a nagykörút kiszabályozása, és beépítése magával rántotta a környék építési telkeit is, rohamosan nőtt a beépítés intenzitása, és szintszáma. Ez a fejlődés az Első Világháborúig töretlen volt, és a Trianoni békediktátum okozta országos visszaesés itt is éreztette hatását. A terület arculata lényegében alig változott a Második Világháború után, csak néhány lakótelep jellegű beépítés ékelődött a történeti szövetbe zárványként. Lényeges átalakulást napjainkban a Korvin-Szigony projekthez hasonló nagyléptékű átalakulások hoznak a rendszerváltozást követően. Ezeket a nagy projekteket az arculatváltás jellemzi, kevésbé az eredeti városi szövet és utcakép transzformálása: részben megtartva megőrzése. A Bókay utca is a Korvin-Szigony projekt peremén található és átalakulása ennek a szellemiségét viseli magán.

II.c. A térképek vizsgálatából leszűrhető következtetések

A településrész egyik legkorábbi számunkra releváns, értékelhető térképi ábrázolása egy 1775-ös térkép. Az e korból származó térképek, a XVIII. sz. második feléből, rendre elég megbízhatatlannak bizonyulnak. Ahogy ez jellemző erre a térkép-sorozatra a házak és telkek feltüntetése csak minta-adó, egyedi jellegzetességre nehezen lehet következtetni belőle. Annyi leszűrhető, hogy a felette jól kirajzolódó mai Baross utca mentén már sűrűbb beépítés található ekkor, míg az Üllői út mente nagy kertekkel és csak szórványos beépítéssel jellemezhető.

Az 1793-as térkép a beépítést egységes rózsaszín megjelöléssel látja el, és megkülönbözteti a kertés, vagy parkos, intenzíven művelt és a szántóföldi, majorsági műveléssel érintett területeket. A későbbi Bókay utca még ekkor is inkább a szántóföldi művelésű részhez tartozik. A Baross utca és az Illés utca itt is beépítettként jelölt, környékükön kertés művelésű telkekkel. Már kirajzolódik a Práter utca a későbbi Nagykörútból kiágazóan, és e körül még nagytelkes művelést találunk

A Lényeges változást mutat a XIX. század elejéről származó ábrázolás.

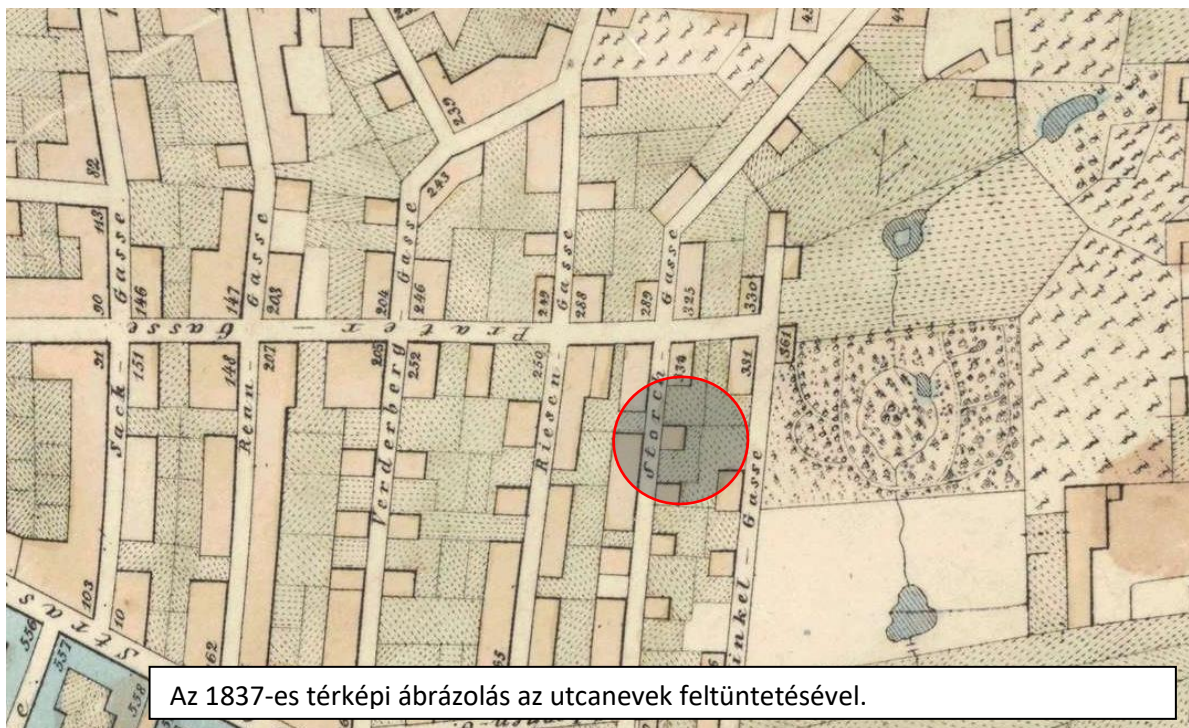

A Práter utca korábbi megnyitása fellendítette a terület beépítését és megnyíltak a feltáró keresztutak közöttük a mai Bókai utca is jellegzetes ostorcsapás-szerű „elhajlásával” a Baross utca felé, az északi végén. A jelölt beépítés utcavonalra merőleges, falusias struktúrát mutat a környéken.

Az 1823-as térkép a telkek jellegének ábrázolásával

Lényegében az 1823-as térkép is ezt mutatja, talán már a telekosztás is felismerhető rajta

Az 1837-es térképi ábrázolás az utcanevek feltüntetésével.

Az 1837-es térképről leolvasható az utca megnevezése: „Storch Gasse” – azaz Gólya utca. A beépítés a második telken a Práter utca felől oldalhatáron álló és utcavonalra épített, határozottan különbözik a zárt sorúsodó, utcavonallal párhuzamos beépítésektől.

Az 1838-as kataszteri térkép a feketével jelölt objektumokat az árvíz által elpusztítottként mutatja...

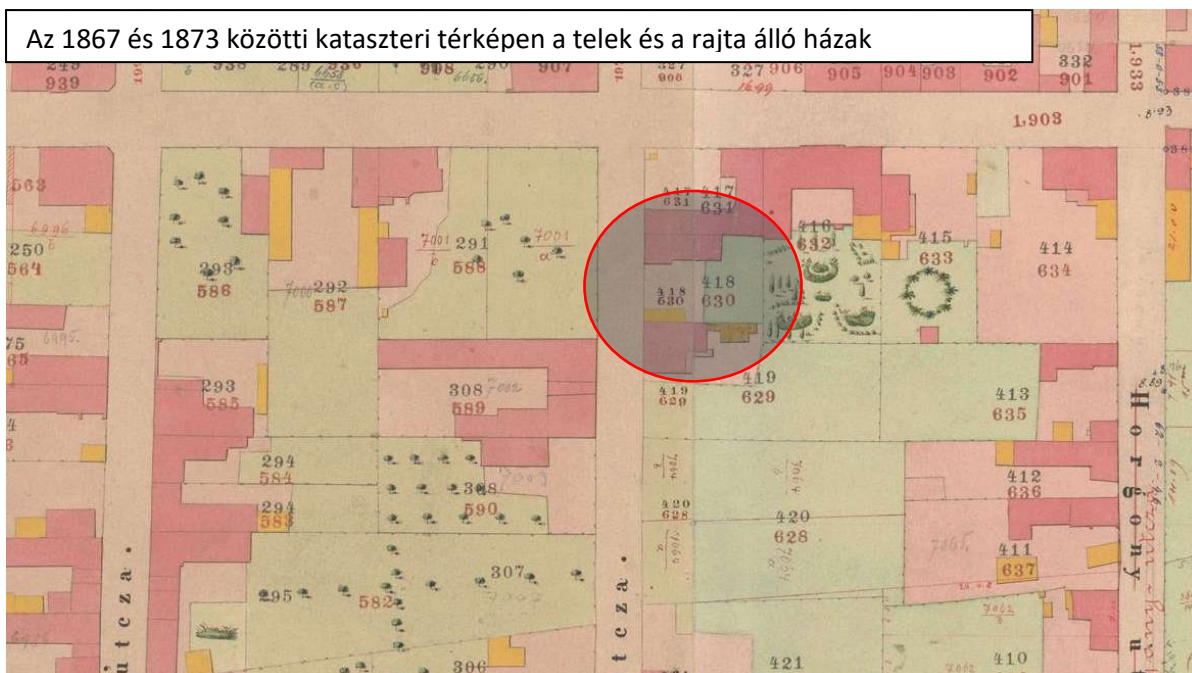
Az 1838-as árvíz pusztítása jól leolvasható az ekkor készült kataszteri térképről, ahol a szinte összes házat elveszíti a környék, vélhetően vályog falának gyenge árvízállósága miatt. A Gólya utcában a második ház itt egy T-alakú az utcával párhuzamos épület testet mutat. Az egy évvel ez előtti térképhez képest részletesebbnek tűnik és valós méreteket és dispozíciókat vélek felfedezni ezen. Így hitelesebbnek fogadom el, mint az ezt megelőzőt. A károk felmérése miatt valószínűleg motiváció is volt a pontosság mögött. Az 1864-es térkép a telekosztást mutatva a házsámokat is feltünteti: eszerint a telkünk a Störchen Gasse 16 (hogyan mitől lettek a Gólyák többen, nem tudni).

Az 1854-es térkép az újjáépítés alapjául szolgáló utcaneveket és házsámokat mutatja

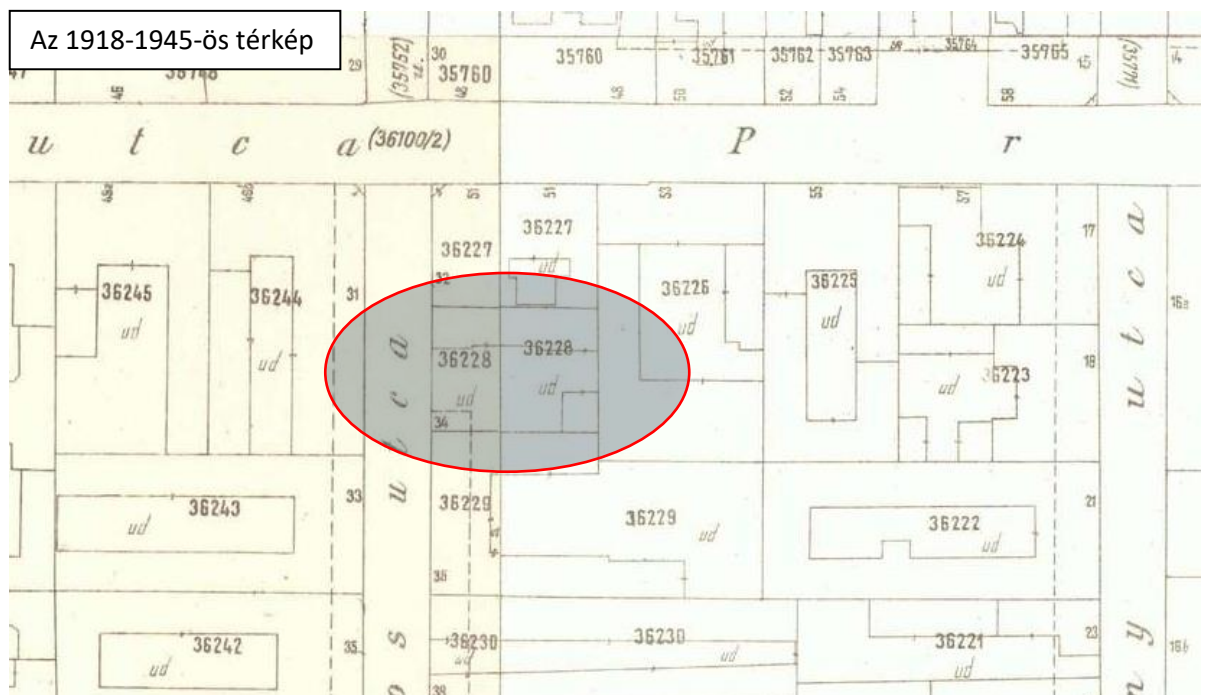
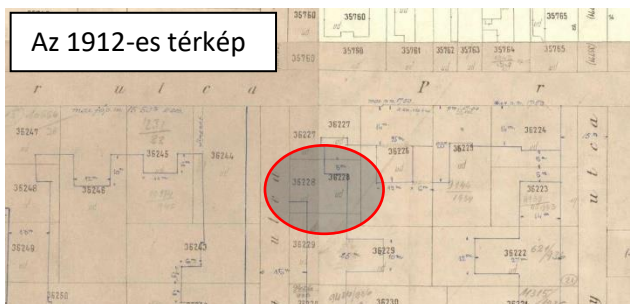
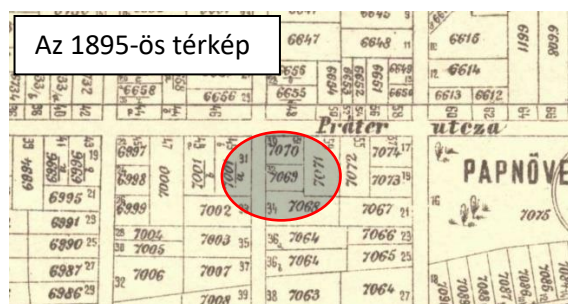
Az 1867 és 1873 között készült kataszteri térkép hozza a legpontosabb információkat. A Gólya utca második telén leolvasható az eredeti helyrajzi szám – 418-, valamint a századfordulón használt átszámozott – 630. A telken egyértelműen látható egy oldalhatáron álló ház, mely az utca fronton kissé kiszélesedik – talán tetőgerincével befordul az utcával párhuzamosan. Ezt valószínűsíti, hogy oldalhatárán összetámaszkodik a szomszéd, Práter utcai sarok telken lévő házzal, így az oldalhatáron valószínűleg félnyereg teteje volt, és kevéssé valószínű, hogy ezzel futott ki az utcára. A környék házai is ilyen L-alakban igyekeznek az utcára szélesebb homlokzatot mutatni. A telken jól elkülönül egy utca felőli udvar és egy zöld kertrész. Továbbá felismerhető egy kis melléképület az utcafronton a másik telekhatárnál, melyet sárga színnel jelöltek. (A telek hátsó telekhatára mellett egy kis park látható, mely a Práter utcai, U-alakú, módosabb lakóház díszkertjének kialakítására utalhat.) A pár évvel későbbi kataszteri térkép az épület megbővítéséről árulkodik a hátsó telekhatár felé.

Az 1867 és 1873 közötti kataszteri térképen a telek és a rajta álló házak

Az 1878-as kataszteri térképen a hátsó bővítmény látszik és az új helyrajzi szám (7069) valamint az új házszám (32).

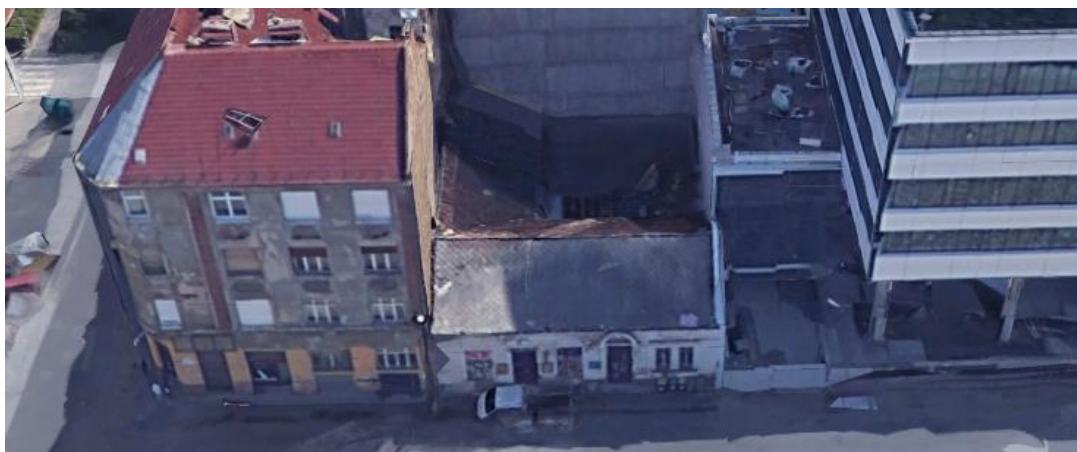
Az 1882-es térkép lényegében ugyan ezt az állapotot mutatja, csak nehezen felismerhetően. Az 1895-ös térkép csak a telekosztást mutatja házak nélkül; hasonló az 1912-es térkép, mely már a mai helyrajzi szám szerint nevezi meg a telket, és egy később rávezetett szabályozási vonalat mutat meglévő házak nélkül. Végül az 1918 és 1945 között készült térkép szintén csak egy a már megismert oldalhatáron álló házat mutatja, egy új melléképülettel, mely a telke hátsó, dél-keleti sarkába került.

II.c. Az épület építéstörténete a források és a térképi vizsgálat alapján

Az épülettel előttem foglalkozó kutatók megállapítása szerint az épület 1885 körül épült eklektikus stílusban. A térképi vizsgálatok alapján ez pontosítható némileg. Annyi bizonyosnak vehető, hogy a területet szántóföldként használták a XVIII. században. A terület telkesítése csak a Práter utca kiszabályozásával indult meg 1775 után, mert az utca már rajta van az 1793-as térképen. A terület beépülésére a reformkorban van bizonyíték, a mai keresztutca akkor még német elnevezéssel már felismerhető az 1810 és 1820 közt készült térképen, és házakat is jelöl végig rajta. Az itt jelölt ostorcsapás szerű nyomvonal később lecsendesedik, 1823-ban már szabályosabb telkek veszik körbe. A telkek ekkori beépítése oldalhatáron álló, talán hosszabb az utcavonal mentén, tehát utcával párhuzamos gerincű. (Ez utóbbi feltételezés nagyon bizonytalan lábakon áll, hiszen a térkép sokkal inkább szimbolikus ábrázolású még ekkor, kevésbé alakhelyes.) Ezt a diszpozíciót erősíti az 1838-as árvíz utáni kataszteri felmérés, mely az elpusztult házakat mutatja és itt egyértelműen az utcával párhuzamosan épült házat jelöl, az utca legnagyobb házát, melynek a déli telekhatáron van L-alakban beforduló udvari szárnya. Ma egészen biztosak lehetünk abban, hogy a ma álló épület nem épülhetett az árvíz megelőzően: ha hihetünk a pusztulás utáni kárfelmérésnek, akkor szinte az egész kerület elpusztult, csak mutatóban maradt egy-két ház.

Ezt követően, az újjáépítés tényét rögzíti az 1867 és 1873 között készült kataszteri felmérés. Ezt a házat látjuk a két háború közti állapotokat mutató térképen. Ez az épület, tehát, ekkor, vagy ez előtt épülhetett, tehát a ház első periódusát rögzíthetjük az eddig ismert adatokhoz képest kicsit korábban. Nem tudhatjuk, hogy az árvíz megelőzően milyen tulajdonoscseré történt, vagy milyen ütemben folyt az újjáépítés, az talán bátor feltételezés lenne, hogy még a szabadságharc előtte tegyük az első építési periódust. Ugyan Déry Attila nem közölt forrást a datálásához –ami 1885 körülde szavahihető kutatónak ismerem, így az általa adott adatot csak kicsit módosítanám, hiszen a hatvanas években biztosan állt már ház a telken (igaz semmi nem igazolja, hogy ez a ház, vagy ennek egy része állt akkor is). Én az épület első periódusát 1865 körülre teszem. Mivel 1878-ban egy hátra felé meg bővített oldalhatáron álló házat látunk, így kézenfekvő a feltételezés, hogy a hetvenes években ez a hátsó bővítmény adja az épület második –feltételezett- periódusát. Mindkét térkép jelöl a déli telekhatár mellett, az utcafronton egy gazdasági épületet, ami lehet műhely, vagy bolt, más nem indokolja az utcafronti elhelyezkedését. A telkek használata is osztott, az első része udvar, míg a hátsó kert (ha nem is park, lehet hasznosított „zöld”: konyhakert, vagy virágoskert. Ezzel a kontúrral találkozunk a két háború közti térképeken – viszont ez nem azonos a ma álló épület kontúrjával, ami zártosú, az utcára beforduló, L-alakú épület, egy további szfnival a hátsó telekhatár mellett.

Ha feltételezzük, hogy ugyanaz a ház áll még ma is, ami a térképeken megjelenik, akkor át kellett épülnie valamikor 1918 és napjaink közt. Zavarba ejtő a térkép datálása: elképzelhető, hogy egy 1918-as állapotot látunk, amit nem javítottak '45-ig, csak folyamatosan vitték fel az adatokat, később nem visszajavítva a változásokat – bár ez elég hihetetlen, mert kataszteri térképről lévén szó az időnkénti karbantartás, aktualizálás feltételezhető lenne. Akárhogy is, át kell hidalni a két épületkontúr közötti ellentmondást, ami a ház utcai végének utca mentén meg bővítésével oldható fel. Ez a datálás csak magának az épületnek a közelebbi vizsgálatával oldható meg.

II.d. Az épület külső vizsgálatából leszűrhető következtetések

Az épület roncsolás-mentes vizsgálatára: külső szemrevételezésre volt csak lehetőség. Ez alapján a következő megállapítások tehetők. Az földszintes épület utcai homlokzata aszimmetrikus: szembenézetű bal oldalán két nagyméretű ablak fog közre egy bejáratot, míg a jobb oldalon egy díszes ajtó mellett egy páros ablak kapott helyet.

Jelenlegi állapotában a bal oldali három nyílás keretezetlen, míg a jobb oldali három architektonikus keretezést kapott. A homlokzat a lábazat felett egységes kváder homlokzat mintázatát imitáló vízszintesen hornyolt (a sarkon armírozott, azaz vannak függőleges fugák is), ami arra utal, hogy ennek készültkor sem voltak a bal oldali nyílások keretezve, vagy ekkor leverték azokat. Ez a kétarcúság mindenesetre utalhat az épület homlokzatának eltérő periódusaira. Ha feltételezünk egy eredetileg oldalhatáron álló épületet, akkor annak a homlokzati határa azonban valahol a bal oldali ajtó jobb oldalánál lenne – ez adódik a traktus szélességéből. A jobb oldali ablak csak úgy lehet ennek a periódusnak a része, ha a ház egy kicsit –ahogy gyanítottuk- befordult az utcára, párhuzamos gerinccel és eresszel. A kataszteri térképek (legalább is az 1867-1873 közt készült) utaltak egy ilyen tömegmozgásra, de korántsem jelöltek ekkora méretű befordulást. A pár évvel későbbi nem jelölt ilyet – annál a bővítmény traktusa volt nagyobb a ház szélességénél. Persze az utcai szárny megépültkor átrendezhették az eredeti épület utcai helyiségeit, és az új igényeknek megfelelően rendezhették el a keletkező helyet és homlokzati felületeket. Ekkor a homlokzat két fele szándékosan tér el egymástól.

A homlokzat értelmezése, a mögöttes funkciók megfejtése további kérdéseket vet fel. Ha eredetileg lakóház volt, akkor a bővítés hogyan rendezte át a homlokzat mögötti helyiségek rendeltetését. Most a baloldali hármas nyíláscsoport nagy ablakaival és elrendezésével egy nagy helyiséget sejtet maguk mögött, ami lehetett üzlethelyiség, vagy vendéglő vagy műhely. A sokkal kisebb jobb oldali nyílások és a díszes kapuzat inkább egy lakóház nyílásainak felelnek meg. Persze, ha a bal oldal mögött vendéglő volt, akkor a mögöttes lévő helyiségcsoport a konyha számára szinte az egész szárnyat igénybe vehette, míg a jobb oldal lehetett a tulajdonos lakása.

A homlokzat a datálásra is lehetőséget biztosít. A tagozatok stílusa, jellege utalhat az építés korára. Ha a nyíláskeretezéseket megfigyeljük, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy elég szabálytalanok. A párosítása az ablakoknak ritka jelenség az antik alaktan szabályai szerint. Igaz a Déry Attila által megadott

eklektikus, vagy ahogy manapság mondjuk: stíluskeverő historizmus könnyedén egyesíthette a romantikus, nyílásokat összefogó közös keretezéseket a klasszikus tagozatok használatával.

Itt azonban korántsem klasszikusak a tagozatok. A kapu feletti lunettás szemöldök párkány, melyet álló csigás konzolok tartanak tekinthető barokkos elemnek. Azonban a páros ablak feletti feliratmező (ami persze tarthatna figurális, vagy ornamentális díszeket, sokkal inkább klasszicista íz ebben a stílusegyvelegben. Az „ikerablak” kannelurázott lizénái, melyek fejezet és fejlemez nélkül tartanak egy líziszből és egy háromnegyed pálcás kis lemezből álló egyenes szemöldököt korántsem tekinthető klasszikusnak a szó „szabályos” értelmében. Sokkal inkább szabad kompozícióban megfogalmazott elemek összessége, mint tektonikus nyíláskeretezés.

Maga a nyílászáró, mely az ikerablakban van tekinthető történetinek, de inkább származik arányai és ablak alosztása miatt századforduló utáni típusnak. Persze a leggyorsabban avuló, és tönkremenő szerkezet az ablak szokott lenni, de datálhatja a homlokzatot is. A tagozatok és formák ilyen szabad kezelése már a szecesszió által fellazított forma használatát mutatják a '10-es, '20-as évekből. Mindent egybevetve némi bizonytalansággal, de hipotézisként megfogalmazható, hogy amennyiben az első világháború után valóban megbővült egy utcai szárnyal a ház, akkor az épülhetett a XX. század első évtizedeiben, és ma ezzel a történeti arculattal néz vissza ránk. Természetesen az is elképzelhető, hogy nem csak megbővítették az épületet, hanem teljesen átépítették: az északi telekhatár mentén a régi helyére és az utcafronton megbővítve. Ekkor az utolsó periódusból származik minden szerkezete. Persze az egész hipotézis arra épül, hogy a térképek vizsgálata releváns formai megállapításokat hozhat. Hiszen azt is meg kell említeni, hogy a térképek is lehetnek tévesek, és még az sem nyújt biztonságot, hogy az utcai szárny hiánya konzekvens az összes történeti térkép esetén, hisz egymástól is átvehették a tévedéseket. Ennek azonban igen csekély az esélye.

Összegzésül a ma álló épületnek három óvatos periódusa feltételezhető: egy 1865 körüli első, amikor egy rövid északi telekhatár mellett oldalhatáron álló lakóház épült. Ezt megbővítették az oldalhatár mentén egészen a hátsó telekhatárig az 1870-es években talán egy új lakrészsel (1878 előtt). Erre az építkezésre található adatot Déry Attila, aminek alapján 1885 körülre datálta az épületet. Végül az épület utcafronton bővítésére kerülhetett sor az 1910-es évek végén, a 1920-as években, aminek eredménye meghatározza a homlokzatot ma is. Ekkor válthatott funkciót az épület, ekkor vált vendéglővé, egy kis új lakrészsel az utca felé. Alternatív datálás az egész épületet az utolsó periódusra teheti. A homlokzat mögötti imént kifejtett funkciónak némileg ellentmond a lunettában lévő dombormű, mely egy söröskorsót lábával tartó gólyát ábrázol némi színes naivitással. E dombormű korának meghatározását azonban rábíznám festőrestaurátor és gipsz-stukkó restaurátor szakértelmére.

III.a Általános megállapítások az épület örökségi értékeinek értékelésében

Az épület örökségi értéke tekintetében először azt kell tisztázni, hogy egyedi védelemre javasolható-e. Jelenlegi állapotában, a környék rohamos átalakulása közben, most nyilvánvalóan zárvány, mely földszintes beépítése miatt hatalmas tűzfalakat generál maga körül, míg egyedül képvisel egy a városfejlődésben egyszer volt állapotot. Értelmszerű, hogy városképi, utcaképi területi védelem szóba sem jöhet, mert a környéket ma már teljesen uralja a kortárs építészet, csak a mellette álló, a Práter utcába beforduló sarokház képez -formailag ugyan nem (hiszen az három emelettel magasabb)-, de korszak szerinti hangulati egységet. Így kontextusait veszve csak önmagában bízhat a túlélés reményében.

Az egyedi érték meghatározásához elengedhetetlen lenne az épület korának és építési periódusainak megnyugtató rögzítésére. Ennek csak egy költséges roncsolásos falkutatással és épületdiagnosztikával felszerszámozott további kutatás tudna megnyugtatóan a végére járni, és lehet, hogy az sem járna olyan eredménnyel, mely védelemre javasolná.

Az épület építészeti formái ugyanakkor megítélhetőek az ismert datálás függvényében.

A tömegforma

Az épület tömege kétségtelenül megőrzi a XIX. század historizmusának hangulatát, annak is egy kisléptékű beépítését. Ilyen értelemben hitelesen képviseli korát. Persze, ha a korai historizmus léptékére gondolunk, amikor még nem robbant a 5-7 emeletes bérházak világa. Ekkor el kell fogadnunk, hogy az épület inkább a XIX. század közepe felé jellemző beépítést képviseli tömegében. Ez lehet cél: tanúnak, egyetlen hírhozónak meghagyni egy ilyen léptékű épület képviselőjeként. Ezt úgy kell megvizsgálni, hogy ezt a hangulatot, léptéket, lakóminőséget annál jobb, minél inkább

együttesben több épület tudja képviselni – vajon ez az épület a legalkalmasabb, hogy ilyen képviselő legyen. Ha homlokzati minősége megüti a mércét, vagy ha már egyáltalán nincs fájának más képviselője, akkor lehet ebbe az irányba elmenni. Ugyanakkor ennek ellentmond a homlokzat arculata.

A homlokzat egysége és formái

A homlokzat egységét hiába keressük. Az aszimmetrikus homlokzat jól láthatóan két részre esik: a keretezetlen hármás nyílású baloldali részre és a keretezett három nyílású, önmagán belül is aszimmetrikus, jobb oldali részre. A historizmus tengelyességét, a tengelyek ritmusait, nem kereshetjük rajta, mindene szabálytalan. Egy olyan korban, amikor a történeti referenciák ismerete és használata követelmén volt az efféle kompozíció majdhogynem megengedhetetlen volt. Tehát ha a stílusként a XIX. század végének eklektikus historizmusát kérjük számon a homlokzat rendszerén, akkor nem tudjuk méltatni értékeit. Kompozíciója nincs, inkább nőtt, mint tervezett. Ezzel kapcsolatban legfeljebb olyan jelzők használhatóak, mint: festői, meg bájos. Tudom, korunk, ami intellektuális szépséget sejt a *funkciót követi a forma* gondolatában meglátja az értékeit a lakórész és a vendéglő rész homlokzatának megkülönböztetésében, tudja szeretni ezt a szabálytalanságot. De ezt az értéket mi vetítjük bele. Saját korában, amikor a klasszikus formák rendszerszerű követése olyan meghatározó volt, hogy kedvéért -ha kellett-, vakablakot építettek be, vagy nem érdekelte a tervezőt, hogy a lépcső pihenő kettévágja az ablaknyílást, de a homlokzati axis ritmusának töretlennek kellett maradni, ez a „modernitás” egyszerűen hiba, vagy legalábbis: anomália. Persze a korszak vége felé épp a XX. század elején ez a kánon megtört épp a századforduló mozgalmi által. A klasszikus formák uralkodásának először a részletképzés szintjén, majd az elvek és rendszerek szintjén is befellegzett. Ezért is gondolom, hogy a homlokzat közelebb áll ezekhez a stílusképződményekhez, mint a historizmushoz.

A részletek nem tektonikus megfogalmazása, vagyis a hiányosságok akkor lennének elfogadhatóak, ha azok következetesen jelennének meg a homlokzaton: elfogadható, ha nincs fejezet, de akkor mindenhol hiányozzon ez az elem. Persze ha néha konzol támaszt, néha meg lizéna, akkor nehéz következetesnek maradni. Az ablakok feletti szemöldököt nevezhetjük szintén „csonka párkánynak”. Csakhogy a lizisz (negyed-homorlat) olyan méretű, hogy már-már egyiptomi főpárkányt idéz, az ajtó feletti lunetta geisonja, pedig szabályos koronázó-tagozattal (szíma) és függőlemezzel fut körbe. Egyszerűen a szabálytól lehet eltérni, de ha mindig máshogy térünk el, akkor nem áll össze új szabály, és már azt sem lehet mondani, hogy „szabad kompozícióban” fogalmazták meg a homlokzatot, mert már annyira szabad, hogy nem is kompozíció, hanem káosz. Így a homlokzatot sem tudom történeti formában szerint méltatni, legfeljebb a nőtt, bájos, festői mellé a szabadon formált jelző kerülhet még be.

Ezzel a szabadsággal és egyediséggel csak az a baj, hogy kizárja annak a lehetőségét, hogy meghatározó szerepe legyen egy stílus változásának folyamatában. Ugyanis örökségi érték képződhet akkor is, ha ugyan egy adott fejlődési fázisban nem képvisel értéket, de szerepe a láncolatban nélkülözhetetlen, egy közbenső fokozat képviselője. Azonban ilyen szabadságfok mellett nem tud fejlődési fokozat lenni, csak egy zsákutca. Persze a tévedés is lehet a tanulási folyamat része. De saját balgaságunkat nem lehet mindig ünnepelni.

Az egyediség is lehet örökségi érték forrása, ha az társul olyan -például esztétikai- értékkel, amely a máának is értéket jelent. Azt tisztáztuk, hogy a korszak saját normái szerint ez az egyediség nem volt érték. A mai esztétikai elvek befogadják-e ezeket a formákat. A korunk szabálytalanságba és egyediségbe vetett bizodalma extrém magas. Az aszimmetria elfogadott, sőt kívánatos. Ilyen értelemben izgató, vagy inkább nyugtalanító összkép a homlokzat. Kétségtelenül inger-gazdag, ami üdítően hathat egy ingerszegén környezetben. A környék azonban a kortárs formák kavalkádja, így az

az ingergazdagsága elvész a modern ingerek közt csak a jelrendszere régies. Ezt az ellentmondást nem fogja legyőzni.

Végezetül meg kell említeni, hogy az örökségi érték származhat az épület történetiségéből, azaz tanúja történelmi eseményeknek, lakása történelmi személyiségeknek, stb. Esetünkben a Gólya vendéglő, mint ikonikus hely lehet ennek a forrása. Presszóvá alakítva forgatási helyszíne volt kult-filmnek. Igaz a vendéglő elköltözött az Orczy utcába, mert nem volt megfelelő a hely, többek közt kicsinek bizonyult... Nem vitatom a személyes élmények kollektivitásának erejét. Egy közösség dönthet úgy, hogy ez avatja megőrzésre méltóvá. Ennek megítélése nem tartozik az én kompetenciakörömbe. De akkor el kell viselni a vele járó tűzfalakat, a festői egyediséget (amit nevezhetünk kaotikus rendetlenségnek is), és találni kell neki valami jó funkciót, mert az eredeti feladatát, ami miatt emlékműve önmagának, már nem tudja ellátni. Meg kell vizsgálni, hogy egy kontextusát veszített öreg építészeti elem, hogyan tud együttműködni a modern környezetével. Ennyire zárványként maradt épület csupa tűzfalal körülvéve nehezen kommunikál a környezetével. (Szerencsés, hogy a mellette lévő irodaház saját jól felfogott érdekétől hajtva, elhúzódva tőle, homlokzatot emelt felé.) Néha alternatív megoldás egy emléktábla, vagy építészeti megoldás a „műrészletek” (gólyás lunetta, pszeudo-egyiptomi szemöldökpárkány, Ikerablak) belekomponálása az új építészeti kompozícióba.

Összegezve

Az épület kétségtelenül rendelkezik charm-mal, van abban valami tiszteletreméltó, hogy még köztünk van. Nem véletlenül emelte építészeti topográfiájába az *építészeti leltár* épületek sorába Déry Attila (nem műemléki, örökségi értéként). Kétségtelen e kis-léptékű, kevés képviselővel bíró épülettípus egyike. Azonban építész szakmai szempontok szerint nem véletlen, hogy eddig nem került védelem alá. Országos jelentőségű örökségi értékeket nem tudok tulajdonítani neki, nem terjeszteném műemléki védettségre fel. Ugyanakkor nem vitatom el egy közösség jogát ahhoz, hogy saját történelmi tudatában fontos helyet őrizzen neki, és megkülönböztesse, megőrizze amíg tudja.